

HERMANN RÓBERT
**Gondolatok a magyar katonai
 hagyományokról**

Amikor 1951-ben az akkori párt- és állami vezetés elhatározta, hogy – akárcsak a szovjet Vörös Hadseregnek – a magyar Néphadseregnek is legyen saját napja, a megfelelő dátum kijelölése nem volt könnyű feladat. A rendszer ugyan – Rákosi Mátyás szavai szerint – „Dózsa keresztesei, Bocskai hajdúi, Rákóczi kurucái és a negyvennyolcas vörössipkások” egyenes utódjának tartotta magát és hadseregét: ám a négy nagy előd közül csupán egy, a negyvennyolcas hadsereg büszkélkedhetett jelentős győzelmekkel.

Volt azonban még egy probléma: a győzelem helyszínének lehetőleg az ország határán belül kellett lennie. Ennek a követelménynek a tavaszi hadjárat győzelmei – Nagysalló kivételével – minden további nélkül megfelelték; ám e győzelmek dátuma „sajnálatosan” közel esett a rendszer legnagyobb ünnepéhez, a felszabadulást jelképező április 4-hez. (A tápióbicskei ütközeté napra megegyezett vele.)

1848 őszén viszont a honvédcapatok két jelentős sikert mondhattak magukénak az 1945-ös országhatárokon belül: a pákozdi csatát és az október 7-i ozorai diadalt. Ám ez utóbbi – amelynek során 10.000 horvát határőr volt kénytelen letenni a fegyvert a magyar reguláris erők, szabadcsapatok, mozgósított nemzetőrök és népfőlkelők előtt –

problematisztikus dátum volt. A győzelem kovácsai között ugyanis ott volt az 1948 óta ismét áruulóvá „avanzsált” Görgei Artúr – egy áruulót pedig mégsem lehetett ünnepelni a Néphadsereg Napján.

Maradt tehát Pákozdi, aminek még két jelentős előnye volt. Egyrészt a magyar hadsereg az új ellenség, a titói Jugoszlávia hadseregének „jogelődjét”, Jellačić armádiáját állította meg a sukorói dombokon; másrészt a nagy nap egybeesett az aktuális honvédelmi miniszter, Farkas Mihály neve napjával. A minisztertanács tehát szeptember 29-ét nyilvánította „a Néphadsereg Napjára”-vá.

Az indoklás a következő volt: „Az idegen elnyomás, az évszázados jogfosztottság ellen felkelt magyar nép fegyveres ereje, a dicsőséges emlékü szabadságharcos magyar honvédsereg 1848. szeptember 29-én a velence-pákozdi ütközetben vívta meg első csatáját a hazánk területére betört ellenséggel. A honvédsereg győzelmet aratott ebben a csatában a számbeli túlerőben lévő ellenség felett, és megmentette hazánk fővárosát, Budapestet,

és ezzel lehetőséget biztosított Kossuth Lajosnak és a szabadságharc többi vezérének, hogy tovább szervezzék a forradalom és szabadságharc szent ügyét.”

Ezt követően egészen 1992-ig ez a nap volt a Néphadsereg, majd a Fegyveres Erők, végül a Magyar Honvédség Napja. Az ünneplésekben viszonylag kevés volt a történeti elem, a be-

szédekben nagyobbbrészt csak a szerzőjét veszített Rákosi-idezetre és a határozat indoklásában szereplő passzusokra korlátozódott. A hetvenes évek végétől kezdve egyre gyakoribbá váltak a pákozdi csata feletti ironizálások. „Milyen csata az, amelyiknek nincsenek halottai?” – hangzott el gyakran a kérdés. Ám amikor a kormány 1992-ben a Honvédelem Napjává május 21-ét, Buda bevételének évfordulóját tette, többen politikai döntést emlegettek, s nem értették, mi baj volt a régi ünneppel.

De végül is, jó választás volt-e az, hogy a pákozdi csata napját tették meg annak idején a hadsereg, illetve a honvédelem emléknapjává? Véleményem szerint igen. Egyrészt, a hadtörténelemben nem feltétlenül a halottak és sebesültek számával kell mérni a sikert. A Firenze és Siena között vívott háborúk egyik fontos összecsapásában, az 1440. június 29-én vívott anghiari csatában (amelyet Leonardo is megfestett) csupán egyetlen személy esett el, ő sem lándzsától vagy kardtól halt meg, hanem leesett a lováról, s a többi ló agyontaposta. Az 1792. szeptember 20-i valmy-i csatában, ahol a francia forradalmi haderő megállította a poroszokat, a veszteségek a két oldalon kb. akkorák voltak, mint Pákozdnál 46 évvel később. (Nem véletlenül hasonlították Pákozdot már 1848-ban Valmyhoz.)

Pákozdi ugyanakkor valóban fordulópontot jelentett a háború történetében, katonai, politikai és erkölcsi értelem-

ben egyaránt. Katonai szempontból azért, mert Jellačić egyértelműen kudarcot vallott: nem sikerült megtörnne a magyar hadsereget, nem sikerült elfoglalnia a magyar fővárost, s kénytelen volt előbb északnyugat felé keresni az összeköttetést a várható erősítésekkel, majd – amikor ezek birtokában végre támadhatott volna – az október 6-i bécsi forradalmat követően elhagyni az országot.

Politikai szempontból is fordulópont volt a pákozdi csata, hiszen kiderült: a magyar hadsereg (soraiban cs. kir. gyalogos, huszár- és tüzérségi alakulatokkal) hajlandó szembeállni az ország alkotmányos önállóságát veszélyeztető ellenséggel, még akkor is, ha annak soraiban a saját bajtársai szolgálnak; a tisztek hajlandók rohamot vagy tüzet vezényelni olyan alakulatok ellen, amelyeket a saját tisztvársaik, barátaik, rokonaik vezetnek.

Végül morális szempontból is fordulópont volt, hiszen ráébresztette az ország közvéleményét, hogy a küzdelem a csatatereken fog eldőlni, s hogy ez a küzdelem egyáltalán nem reménytelen.

Az 1992-es döntés a honvédsereg új emléknapjának kijelöléséről kétségkívül politikai döntés is volt. Bizonyára benne volt az, hogy az új politikai rendszer szakítani akart a pártállami idők örökségével; benne lehetett az is, hogy Magyarország és Horvátország viszonya ezekben az években helyeződött új alapokra (elég, ha a délszláv háborúk során tanúsított magyar magatartásra s a szerencsétlenül interpretált fegyverszállítási ügyre gondolunk.) Ám Buda bevételének emléknapja történeti szempontból ugyanúgy védhető döntés volt, ahogy korábban a pákozdi csatáé. Pákozdi a honvédsereg dicsőségének kezdete volt, Buda bevétele e dicsőség zenitje. 1541 óta először és utoljára fordult elő, hogy a magyar hadsereg képes volt önerejéből felszabadítani az ország fővárosát az ellenséges megszállás alól. Ugyanakkor érdekes, hogy Pákozdi az évtizedek során olyannyira fontos részévé vált az ünnepi hagyománynak, hogy manapság az az ember érzése, a Magyar Honvédségnek két ünnepnapja is van, egy május 21-én, egy pedig szeptember 29-én.

A magyar katonai hagyományban – főleg az 1945 utáni időszakban – sajnálatos módon kettévált a honvédelem, mint eszme, mint rendezőelv, és a hadsereg, mint folyamatosan létező (nem létező) szervezet hagyománya. Ennek gyökerei nagyjából a XIX. század közepére vezethetők vissza, amikor a magyar történeti tradícióban kiemelkedő szerephez jutottak a török- és a Habsburg-ellenes harcok, s a „két pogány közt egy hazáért” eszmeköréből aztán a trianoni sokk után megszülethetett az „egyedül vagyunk” koncepciója. Természetesen itt nem a történettudományra, hanem az annál sokkal szélesebb értelemben vett történeti tudatra és hagyományra gondol-

lok. Miután az 1948 után létrejövő kommunista rezsim történelemszemlélete többé-kevésbé sikeresen egyesítette az osztályharcos koncepciót a függetlenségi történelemszemlélettel, a mai magyar történeti tudatot – és ezzel összefüggésben – a magyar hadtörténelem szemléletét máig meglehetősen fragmentált történelemkép jellemzi.

Vannak a dicső/haladó, büszkeségre okot adó események, amilyen például Eger vagy Szigetvár védelme, Bocskai felkelése, Bethlen és I. Rákóczi György hadjáratai, Zrínyi Miklós téli hadjárata, a Rákóczi-szabadságharc vagy 1848–1849, újabban 1956; s vannak azok, amelyek katonai szempontból legfeljebb bravúrként, de nem büszkeségre okot adó tényként vagy főleg nem a nemzeti tudatba integrálandó elemként jelennek meg.

Amióta az ország 1526-ban elveszítette a függetlenségét, történelmünket a folyamatos megszakítottság (vagy a megszakítottság folyamatossága) jellemzi. Nemcsak a magyar államtest szakadt darabokra közel kétszáz évre (hiszen a mátyási ország területének nagyjából teljes felszabadítására csak 1718-ban került sor), hanem a magyar állam is részekre szakadt: 1526–1711 között, 185 éven át szinte folyamatosan két magyar állam létezett egymás mellett (és gyakran egymás ellenében). E 185 év nagy része nemcsak a Habsburg–oszmán küzdelmek időszaka volt, hanem a török háborúkkal szinte megegyező időtartamban, azokkal együtt vagy azoktól elkülönülve, a magyar polgárháborúk időszaka is.

Igy alakulhatott ki kétféle történeti-hadtörténeti hagyomány Magyarországon, amelyben az egyik oldalon hőseink lettek a végvári kapitányok és az erdélyi fejedelmek, a végvári vitézek és a hajdúk, ugyanakkor a pontosan nem definiált transzcendens magyar érdekek ellenségei lettek a Báthori István ellen támadó Bekes Gáspár, a Bethlen Gábor ellen küzdő Homonnai és Esterházy, az I. Rákóczi György ellen harcoló Wesselényi Ferenc. (A költő-hadvezérhez királyhű Zrínyiek e szempontból némi problémát jelentettek.) Hős lett a törökkel lepaktálni szándékozó Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc, az országot „sikeresen” négy részre szakító Thököly Imre (a kora újkori magyar történelem talán legkártékonyabb alakja), az 1704 után délibábokat kergető II. Rákóczi Ferenc, de áruló lett a totális vereségből tartós kompromisszumot „kihozó” Károlyi Sándor, nem is beszélve a másik oldalon vitézkedő Pálffy Jánosról vagy Ebergényi Lászlóról. Büszkék lehettünk a második vonalbeli francia tábornok Bercsényi Lászlóra vagy a katonai kalandorból amerikai szabadsághőssé avanzsáló Kovács Mihályra, de nem illett emlegetni a császár(né)/király(nő) oldalán vitézkedő Hadik Andrást, Nádasdy Ferencet, Kray Pált, Mecséry Dánielt, Alvinczy Józsefet vagy Simonyi Józsefet.

1848–1849 e szempontból ritka kivétel, ideális képlet volt. A honvédsereg egyszerre képviselte a nemzet, a haza, a függetlenség, a demokrácia, a haladás eszményeit. A szabadságharc polgárháború is volt, de ezt a polgárháborút nem a magyar etnikum különböző politikai meggyőződésű táborai vívták egymással, hanem az ország magyar etnikuma vívta az ország más nyelvű lakosságának egy része (szerbek, horvátok, erdélyi románok és szászok) ellen; amely küzdelemben a magyar nemzet szövetségese volt a szlovákok és németek többsége s a magyarországi románok nagy része is; s amely harcban a magyarság ellen támadó társnemzetek egyben az ország önállósága ellen törő cs. kir. (s később az orosz) hadsereg szövetségesei voltak. A cs. kir. hadsereg Magyarországon állomásozó magyar és szlovák legénységű ezredei a honvédsereg oldalára álltak, s noha a túloldalon szolgáló egységekben is voltak magyar nemzetiségű tisztok és legénységi állományú személyek, számuk elenyésző volt a honvédsereg oldalán harcolókéhoz képest.

1849 után megint két „magyar” hadsereg létezett. A magyarországi katonaköteles korosztályok tagjai természetesen a birodalmi, nemzetek feletti haderőbe, a cs. kir. hadseregbe kerültek – így voltak etnikailag magyar ezredek, de a hadseregnek nem volt magyar jellege. Ugyanakkor a szabadságharc után, majd az 1850–1860-as években emigráltak soraiból 1859-ben és 1860-ban is létrejött egy-egy magyar légió Itáliában, 1866-ban pedig Poroszországban, de ezek mindegyike csupán az olasz, illetve a porosz haderő segédcsapata volt. A magyarok tömegei a cs. kir. hadseregben szolgáltak, ugyanakkor a magyar függetlenség eszméjét mégis az itáliai és poroszországi pár ezer önkéntes képviselte.

A kiegyezést követően a két képlet egymás mellett élt. Fennmaradt és meghatározó volt a cs. kir., majd cs. és kir. hadsereg; ugyanakkor létrejött a Magyar Királyi Honvédség és az önálló honvédelmi minisztérium. A honvédségnek nemcsak az egyenruhája emlékeztetett 1848–1849-es elődjeire, hanem első vezetőinek jelentős része törzs- vagy főtisztként harcolt 1848–1849-ben a magyar oldalon. De 1848-as örökség volt a hadkerületi

rendszer is, amely feltűnően emlékeztet az 1848–1849-es hadmegyei rendszerre.

A két, 1848–1849-ben egymásnak feszülő haderő 1868-at követően jól kooperált, s nem a cs. és kir., illetve a honvédsapatok vitézségén és harctéri teljesítményén múlt, hogy az I. világháborúban a Monarchia katasztrofális vereséget szenvedett. Az 1918 őszen függetlenné váló Magyarország honvédelmi politikáját a kapkodás jellemezte, a Népköztársaságot felváltó 1919-es Tanácsköztársaság politikáját pedig a múlttal való gyökeres szakítás. Ugyanakkor, saját fennmaradása érdekében mégis kénytelen volt honvédő jellegű háborút folytatni a románok és a csehek

ellen, s e harcban nem nélkülözhetette a „közös” és honvédtisztek szakértelmét.

Az 1919–1920-ban létrejövő ellenforradalmi rendszer a kétféle, függetlenségi és birodalmi, a „közös” és a honvéd hagyományok, az 1848-as és az 1867-es örökség integrációjára törekedett. Az újonnan létrejött ezredek hagyományaikban egyszerre nyúltak vissza a cs. és kir., illetve a honvéd alakulatok történetéhez, s az országban egymás után emelkedtek a „Nagy Háború” közös és honvéd alakulatainak emlékművei. Az alakulatok névadói között egyaránt megtalálhatók a középkor jeles magyar uralkodói és hadvezérei, a XVI–XVIII. századi török- és Habsburg-ellenes küzdelmek magyar vezérei, a Habsburg-korszak uralkodói és katonái vagy az 1848–1849. évi szabadságharc kiemelkedő katonái.

1945 után újabb váltás következett. A hagyományokból nemkívánatosá vált a birodalmi, az 1867-es örökség, ugyanakkor hangsúlyossá vált a függetlenségi elem. Másfelől volt persze egy komoly dilemma is: lehet-e használni a demokratikus államrend védelmében létrehozott hadsereg megszervezésénél egy olyan tisztikart, amely egy „antidemokratikus” államban szocializálódott? 1948-ig úgy tűnt, hogy lehet, azaz, hogy a Magyar Királyi Honvédség tisztikarának szak tudását a demokratikus Magyar Köztársaság honvédsége is használni tudja, és használni fogja.

1948 után aztán gyökeres változás következett be. A kizárólagos hatalomra törő kommunisták előbb magát

a magyar demokráciát számolták fel, majd leszámoltak a magyar demokrácia szolgálatát vállaló volt „horthysta” tisztikarral is. A köztársaságból népköztársaság, a demokráciából népi demokrácia, a Honvédségből Néphadsereg lett. A katonai hagyományokban némileg visszaszorult a nemzeti-függetlenségi, erősödött az osztályharcos, illetve az internacionalista (vulgo: szovjet birodalmi) elem. Mindez azzal a paradoxonnal párosulva, hogy az ország 1990-ig katonailag megszállt, szuverenitásában erősen korlátozott állam volt, s a magyar honvédség, majd a Néphadsereg is lényegében csatlós hadsereg volt, amelynek alkalmazására a magyar politikai vezetés még annyi hatást sem gyakorolhatott, mint 1848 előtt vagy 1867 után. A politikai közbeszédben folyamatosan csatlós hadseregeként emlegetett, második világháborús Magyar Királyi Honvédség 1944. október 15-ig nagyobb önállósággal bírt, mint az állítólag függetlenségünkön örökdő Néphadsereg.

1989–1990 után lényegében az 1945-ös dilemma ismétlődött meg: lehet-e a demokráciát védelmező haderőt építeni egy diktatúrában felnőtt és felnevelt tisztikarral? Noha a rendszerváltás/változás/változtatás történetével kapcsolatban máig is sok a bizonytalanság (s ez még néhány évtizedig bizonyosan így is marad), annyit nyugodt szívvel leszögezhetünk, hogy a Néphadsereg felső-, közép- és alsósintű vezetésében igen komoly táborra volt a változtatásnak, s hogy az átmenet azért is lehetett olyan zökkenőmentes és békés, mert a hadsereg vezetése lojális volt mind a változást előkészítő Németh-, mind pedig a szabadon választott Antall-kormányhoz.

Ugyanakkor azt is kimondhatjuk, hogy a rendszerváltás óta gyakorlatilag egyetlen kormánynak sem volt igazán karakteres honvédelmi politikája. A kormányok testületként tisztában voltak azzal, hogy mit gondolnak Magyarország biztonságpolitikájának kívánatos irányáról (kilépés a Varsói Szerződésből, belépés a NATO-ba, együttműködés a szövetségesekkel, a szövetségi rendszer térségbeli bővítése); de arról, hogy mit akarnak kezdeni magával a hadsereggel, mint szervezettel, meglehetősen homályos elképzeléseik voltak, ha voltak. Ha végigtekintünk azon a rengeteg szervezeti változáson, amelyeken a Magyar Honvédség 1990 óta átment, s azon az iszonyatos szakember-vesztésen, amely a hadsereget az állandó létszámcsökkentések és átszervezések következtében érte, aligha kell komolyabban megindokolnunk ezt a megállapítást.

A hagyományok tekintetében persze vigasztalóbb a kép. Az új Honvédség úgy vallhatja magát az 1100 éves magyar katonai hagyományok, a három évszázada fennálló állandó hadsereg örökösének, hogy eközben kétségbevonhatatlan demokratikus elkötelezettsége.

Természetesen vannak ennek az örökségnek olyan elemei, amelyek 1989–1990 óta talán nagyobb hangsúlyt kaptak és kapnak, mint korábban; elég, ha a két világháború közötti Magyar Királyi Honvédségre gondolunk. S azt is tudjuk, hogy a közvéleménynek van olyan része, amelyet történeti vagy politikai okokból ennek a hagyománynak az ápolása irritál. Ugyanakkor érdemes tudatosítani, hogy amiként nincs két Magyarország, úgy magyar történelemből és magyar hadtörténelemből is csak egy van. És nem szerencsés, ha ennek a hadtörténelemnek két hagyománya van; ilyet ugyanis csak a történelmi tények megerősökölésével lehet létrehozni.

Hogy csak az állandó hadsereg koráról beszéljünk: a magyar katonai hagyománynak ugyanúgy részesei a törökellenes visszafoglaló háborúk magyar ezredei, mint Rákóczi kuruc csapatai; ugyanúgy ide tartoznak a cs. kir. hadseregnek az 1740–1789 közötti dinasztikus, az 1792–1815 közötti francia, az 1859-es olasz és az 1866-os porosz és olasz háborúkban harcoló magyar tábornokai és közvétezei, mint a francia szolgálatban álló magyar huszárok, Kovács Mihály néhány magyar katonája, a szabadságharc honvédserege, vagy a Kossuth-emigráció légionistái. Magyarország 1526–1918 között egy birodalom sajátos jogállású alkotóeleme volt, hol több, hol kevesebb szuverenitással. Önmagunkat csonkítjuk meg, ha csak azokat a periódusokat tekintjük a magyar hadtörténeti hagyomány részének, amelyekben valamilyen önálló magyar haderő működött, s megfeleledkezünk azon katonák százezreiről, akik huszárként vagy bakaként a fekete-sárga ezredzászló alatt ontották a vérüket. Mondhatjuk persze, hogy ezek dinasztikus háborúk voltak, amelyeknek semmi közük nem volt a magyarság érdekeihez: mindez azonban azt feltételezi, hogy volt valami olyan transzcendens magyar érdek, amelyet valamely másik háborúzó fél oldalán jobban lehetett volna képviselni. Tudomásul kell vennünk, hogy a Habsburg-birodalom szabadította meg Magyarországot az európai fejlődés legkomolyabb akadályát jelentő török megszállástól, s hogy 1789-ig az Oszmán Birodalom folyamatos fenyegetést jelentett a magyar állam területeire. A francia háborúk pedig nem csupán a haladás és maradás konfliktusaként, hanem az európai hegemoniára törekvő Franciaország és az európai egyensúlyt helyreállítani próbáló nagyhatalmak konfliktusaként is leírhatók. A cs. kir. hadsereg magyar ezredei, a magyar nemesi felkelés nem csupán a birodalom (és benne a Magyar Királyság) korszerűtlen berendezkedését védtek ezekben a háborúkban, hanem az országnak azt a korlátozott szuverenitását is, amit a Habsburg-birodalmon belül élvezett.

Ha a hadsereget önálló léttel és értelemmel felruházott szervezetnek tekintjük, megállapítható, hogy egy hadseregnek három fő feladata és rendeltetése van:

- a mindenkori politikai vezetés akarátának, az általa megszabott feladatoknak a teljesítése
- a hon védelme
- a szövetségi kötelezettségek teljesítése.

E három feladat között a hangsúlyok változhatnak, az egyik felerősödhet, a másik háttérbe szorulhat. Ha a magyar hadtörténelmet, a magyar haderő történetét e szempontból tekintjük, talán szakíthatunk azzal a fragmentizált történetszemlélettel, amely máig kísért. S talán meglátjuk a pozitívumokat azoknak a hadseregeknek a történetében is, amelyekben eddig nem találunk ilyeneket. S talán megfogalmazható néhány olyan tanulság is, amely a hadtörténelmet gyanakvással szemlélők számára is elfogadható.

Az első: a hadseregek, még az abszolutisztikus államok haderőinek is volt és van szocializációs – nevelő – oktató funkciójuk. A modern hadseregekben az előretűnés egyik feltétele a személyes vitézségen kívül például az írni-olvasni tudás volt, s több százezren a hadseregen belül sajátították el ezt a tudást. De volt/van némi társadalmi kiegyenlítő és mobilizációs szerepe is:

nem véletlen, hogy annyi alacsony sorból magasra emelkedett katonáról olvashatunk a történelemkönyvekben. A hadseregben ugyanis – főleg háborús helyzetekben – legalább annyira számítanak a személyes képességek, mint a társadalmi helyzet vagy a kapcsolatrendszer. Ily módon a hadsereg mindig egy kicsit „demokratikusabb”, mint az az állam, amelyet szolgál.

A második: a hadsereg szükségessége leginkább akkor látszik, amikor nincs. Az 1918–1919. évi tragédiát, s az azt „beteljesítő” trianoni békét többek között az tette ilyen súlyossá, hogy a magyar állam képtelen volt megvédeni önmagát az idegen intervenciótól. Ahogy 1848-ban szinte hónapok alatt lehetett szinte a semmiből hadsereget teremteni, úgy 1918-ban szinte hónapok alatt lett a létező haderőből szinte semmi. Kétségtelen, hogy Magyarország geopolitikai helyzete más volt, mint Törökországé, s olyan katonai bravúrra, mint amilyent a Kemál vezette török haderő produkált, a magyar haderő aligha lett volna képes. De némileg komolyabb katonai

teljesítmény esetén talán néhány tucat kilométerrel odébb húzták volna meg a határokat, s talán a magyar etnikum vesztesége kisebb lett volna, mint amilyen lett.

A harmadik: a szövetségesi hűség kétségkívül érték, de nem önmagáért való érték. Lehet borongani azon, hogy a román politikusok mennyire álnokok és megbízhatatlanok,

s lehet ebből nemzetkarakterológiai következtetéseket levonni; de ettől még tény marad: a román politikai elit 1944 nyarán érettebben reagált a katonai helyzetre, mint Horthy Miklós, s a román kiugrás profizmusával szemben csak szégyenkezni lehet a magyar kiugrási kísérlet szánalmasságán.

Ekkor derült ki, hogy a Magyar Királyi

Honvédség felső vezetésében kétfajta katona létezett: olyan, aki nem tudta átugrani a saját árnyékát (bár jó lett volna, ha megteszi); s olyan, aki átugrotta (s bár ne tette volna); azaz azok, aki nem tudták elszánni magukat a szövetséges-váltásra, s azok, akik a régi szövetséges érdekeit választották a magyar állam érdekei helyett.

Felvetődik a kérdés: vannak-e időtől független katonai értékek? Jómagam úgy vélem, a katonai teljesítmény, a hadvezéri tehetség, a bajtársiasság, az önfeláldozás olyan örökérvényű katonai erények, amelyek minden háború minden résztvevőjében becsülendők. A katonai értékek, a katonai teljesítmény elismerése nem jelenti azt, hogy az adott katonai konfliktusban résztvevő állam politikai és katonai céljaival azonosulnánk, vagy ezeket legitimálnánk.

Ha a modern kori, 1848 utáni magyar hadtörténelem nagy csomópontjait nézzük, 1848–1849-ben, mint ahogy erről már szoltunk, viszonylag egyértelmű a képzet (legalább is a hazai történetírásban). A honvédsereg máig vállalható politikai célokért szállt szembe a kontinens két nagyhatalmával, s katonai teljesítményének szerepe volt abban, hogy 1867-ben Ausztria kénytelen volt kiegyezni Magyarországgal.

A boszniai okkupáció 1878-ban az Osztrák–Magyar Monarchia egyetlen igazán nagyszabású katonai konfliktusa volt az 1867–1914 közötti „békeidőben”. A közös és a honvéd haderő kétségkívül megszálló haderőként érkezett, de egyrészt egy másik megszálló had-

erőt váltott fel, másrészt, az akcióra „összeurópai” felhatalmazással rendelkezett.

Az 1914–1918-as háborúban Magyarországnak nem voltak sajátos pozitív céljai. A Monarchia részint a délszláv integráció folyamatát akarta megakadályozni, részint Oroszország előnyomulásának kívánt gátat vetni. A délszláv egység akadályozása távolról nézve kétségkívül nem volt szép dolog, közelről nézve viszont a délvidéki területek elszakítását jelentette, azaz, a preventív háború e tekintetben honvédó háború volt, akárcsak az orosz, majd 1916-tól a román támadás elleni védekezés. A Monarchia s benne Magyarország a területi állományát védte, azaz a háborúnak – legalábbis Magyarország esetében – volt egy erőteljes honvédó karaktere – függetlenül a Monarchia hadicéljaitól.

Ugyanezt mondatjuk el a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének 1919 évi hadműveleteiről. Az északi hadjárat, majd a sikertelen tiszai offenzíva egyaránt honvédó célokat, az etnikai törzsterület biztosítását szolgálta – függetlenül a tanácskormány politikai szándékaitól.

Jóval nehezebb kérdés az 1941–1945 közötti magyar háborús teljesítmény megítélése. A történelem egyetlen időszaka sem diabolizálható, így a II. világháború sem. E háború kétségkívül egyike volt az emberiség legszörnyűbb háborúinak, de nem kérhetjük számon jelenkori tudásunkat a résztvevőkön. A magyar politikusok mentésére elmondható, hogy Magyarországnak 1920 óta volt egy olyan súlyos sérelme, amelynek békés úton történő rendezésére 1938-ig nem volt esélye. A politikusok természetesen békés revíziót szerettek volna, lehetőleg a nyugati nagyhatalmak közvetítése és garanciája mellett – ám erre ezek semmifajta hajlandóságot nem mutattak. A nagyhatalmak közül két olyan volt, amely nyíltan a versailles-i békerendszer revíziójára törekedett: a náci Németország és a bolsevik Szovjetunió. Ezek közül a magyar politika – érthető ideológiai okokból – elsősorban Németország partnerségére számított, és számíthatott is. S miután a nyugati nagyhatalmak nem állították meg Hitlert sem az Anschluss, sem Csehszlovákia szétverése során, a magyar politikusok többsége joggal gondolhatta úgy, hogy a nyugati nagyhatalmak a térséget leírták, s azt Németország érdekszférájának tekintik.

A két bécsi döntés 1938-ban és 1940-ben a trianoni magyar sérelmek egy részét orvosolta; más kérdés, hogy egyikükhöz sem kapcsolódott olyan széles körű nemzetközi garancia, mint amilyen az 1920. évi békerendszert jellemezte. A Jugoszlávia elleni 1941 tavaszi katonai fellépés már egyértelmű állásfoglalást jelentett, de aligha volt olyan magyar politikus, aki meg merészelt volna kockáztatni, hogy a felbomló délszláv államalakulat magyarlakta területeinek visszafoglalását megakadályozza.

Lehet vitatkozni azon, hogy célszerű volt-e belépni Hitler oldalán a Szovjetunió elleni háborúba (nem volt az), de tagadhatatlan tény, hogy a sztálini Szovjetunió semmivel sem tűnt kevésbé zsarnoki rendszernek, mint a náci Németország, s mai ismereteink alapján világos, hogy legalább annyi szenvedést hozott az emberiségre, s legalább annyi ember pusztulását okozta, mint a III. Birodalom. A magyar társadalomnak a bolsevizmusról már voltak közvetlen emlékei 1919-ből – s ezek egyáltalán nem voltak kellemesek. A szovjet bolsevizmusról pedig a harmincas években meglehetősen komoly hírszerzői anyaghoz juthattak. Lengyelország és a balti államok sorsa is azt erősíthette meg, hogy a Szovjetunió veszélyt jelent a térségre, s a katyni mészárlás tényének napvilágra kerülése ugyancsak ezt a veszélyeztettségérzést erősítette. Emellett Hitler többször is érzékeltette a magyar politikusokkal, hogy a két bécsi döntés következtében, illetve a Jugoszlávia elleni hadjárat során visszaszerzett területek megtartására Magyarország csak akkor számíthat, ha minél nagyobb mértékben teljesíti Németország igényeit; ez esetben viszont további területgyarapodásra is van lehetősége.

Mindezek a tényezők együttesen magyarázzák, hogy Magyarország miért lépett be 1941. június végén a Szovjetunió elleni háborúba, s miért tett eleget – bár gyakran vonakodva – az újabb és újabb német igényeknek – ugyanúgy, mint „rivális szövetségesei”, az állami létét Hitler kegyének köszönő Szlovákia vagy a Szovjetunióval szemben területi igényekkel is fellépő Románia. Magyarország II. világháborús részvételével végül is nem az volt a „baj”, hogy az ország belépett ebbe a háborúba (hiszen a kimaradásra ebben a térségben és ebben a geopolitikai helyzetben nemigen volt esélye), hanem az, hogy nem sikerült időben elhagynia vesztesre álló s 1944. március 19-től immáron megszállóvá vált szövetségését. Ez azonban nem csupán a katonák, hanem legalább annyira a politikusok felelőssége volt.

S főképp nem azoknak a katonáknak a felelőssége, akiket 1941 nyarától kezdve kiküldtek a szovjet hadszíntérre. A Don-kanyarban harcolók hősiességét és bajtársiasságát nem kell külön kiemelnünk, az elmúlt harminc évben az ott történtek kellő nyilvánosságot kaptak. A történelem (vagy a történetírás) ítélete szerint nem jó ügyért ontották a vérüket. Ám szubjektív szándékaikat tekintve nem a náci Németország győzelméért, hanem a magyar revíziós eredmények megtartásáért harcoltak. E katonák többsége ember maradt az embertelenségben, s tudjuk, hogy az 1944. évi lengyelországi harcokban a magyar katonák gyakran léptek kapcsolatba a lengyel ellenállókkal, s amennyire lehetett, még segítettek is őket. Mindez természetesen nem menti például a zsidó

munkaszolgálatosok megkínzóit és gyilkosait, ám például a 2. magyar hadsereg egészének erkölcsi arculatát nem ez a néhány tucat magából kivetkőzött vadállat, hanem a bajtársaikat válságos helyzetben menteni igyekvő katonák ezrei határozták meg.

1944 nyarától mindez egy újabb szemponttal, a honvédelemével is gyarapodott. Amint a szovjet, majd az oldalra átálló román haderő elérte a magyar határokat, a katonák joggal érezték úgy, hogy a szülőföldjüket, a hazájukat védik. A dolog paradoxona (vagy abszurditása) abban rejlett, hogy a haza szuverenitása ekkor már közel fél éve elveszett – éppen a Szovjetunió ellen harcoló szövetséges „jóvoltából”. És hát a szovjet megszállás korántsem volt nyugati mércékkel mérhető. Nem véletlen, hogy a magyar lakosság (főleg a paraszti népesség) jelentős részében negyven év kevés volt ahhoz, hogy felszabadulásnak lássa és mondja 1944–1945-öt. Az ő emlékeikben a német és az orosz hadsereg között szinte nem volt különbség; ha igen, akkor inkább a németek javára. A paradoxont a sikeres kiugrás mérsékelhette volna – miután azonban ez nem sikerült, igen nehéz volt jó döntést hozni. A tömeges átlás vagy a fegyverletétel határozott politikai akarat és parancs nélkül csak elméleti lehetőség volt. (És Katyń példája nyilván továbbra is hatott.) Így maradt a vesztes oldalon végrehajtott „fölsleges” hőstettek sora – amelyek azonban ettől még hőstettek maradtak.

A magyar hadsereg két utolsó próbatétele az 1956-os forradalomhoz és szabadságharchoz, illetve az 1968-as csehszlovákiai intervencióhoz kapcsolódott. 1956-ban a forradalom kitörése után a Néphadsereg – a politikai vezetés szétesését követően – néhány egységet leszámítva nem kelt a kommunista diktatúra védelmére; a második szovjet intervenció után viszont – vezetés hiányában – szintén néhány egységet leszámítva nem szállt szembe a túlerőben lévő intervenciós hadsereggel. A hadsereg „általános” magatartása talán nem felelt meg az időtlen hősiesség követelményeinek, ugyanakkor mindkét esetben némi ösztönös ésszerűség jellemezte. A forradalom kezdetén a Néphadsereg egyértelmű fellépése talán elfojthatta volna a mozgalmat – de a katonák nem voltak meggyőződve arról, hogy jó

ügy érdekében győznének-e? Az intervenció után a katonák többsége valószínűleg jó ügynek tartotta azt, amiért harcolnia kellett volna – de (joggal) nem volt meggyőződve arról, hogy a harcban győzhet-e?

1968-ban a Magyar Néphadsereg részint kénytelenségből, részint – talán – az éppen beindult gazdasági reformok fenntartása érde-

kében együtt vonult a Varsói Szerződés más tagállamainak haderőjével együtt a csekélyke reformokkal kísérletező Csehszlovákia megszállására. A nem egyenrangú szövetségesek örök sorsa volt ez, a perzsa birodalom fennállása óta. Büszkék nem lehetünk rá, de a katonáknak nincs miatta miért szégyenkezniük.

A hadsereg, mint hierarchikus szervezet léte, kétségkívül főképp a parancsok teljesítésén alapul. Voltak, vannak és lesznek rossz parancsok – ezekért a parancskiadók viselik az objektív, adott esetben a történelmi felelősséget. Voltak, vannak és lesznek bűnös parancsok – ezekért a parancskiadón kívül a parancsteljesítő is felelősséget visel. De azért, mert egy hadsereg egyes vezetői rossz vagy bűnös parancsokat adtak ki vagy teljesítettek, nem jelenti azt, hogy e parancsokért a hadsereg egésze felelős vagy bűnös. Nem kell egy hadsereg minden haditettének emlékművet állítani, de emlékezni kell és illik rá.

Vegyük a nagy nemzetek példáját. Franciaország vagy Nagy-Britannia meghatározó politikusai között ma aligha akad olyan, aki büszke lenne a gyarmati háborúkra; az Egyesült Államokban sem a politikai bölcsesség mintapéldájaként emlékeznek a vietnami háborúra. Ám ez nem jelenti azt, hogy e nemzetek hadtörténeti múzeumaiban vagy emlékhelyein ne emlékeznének meg azon katonák százezreiről, akik e háborúkban ontották a vérüket. A francia forradalom tábornokai attól még a francia nemzet hősei, hogy az őket kinevező Konvent biztosai koncentrációs táborokat állítottak fel Vendée-ban és Bretagne-ban, s az elsők között valószínűleg meg az etnikai tisztogatással összekötött erőszakos asszimilációt a kontinensen. Robert E. Lee-t, Thomas Jonathan Jacksont, J. E. B. Stuartot, a Déli Konföderáció hadvezéreit az Egyesült Államokban máig is kiváló katonáknak tartják,

szobraik tucatjai díszítik a köz- és csatatereket. Pedig az a *politikai* ügy, amelyért harcoltak, jó egy évszázada az Egyesült Államokban sem szalonképes. Kemál Atatürk történeti nagyságát senki nem vonja kétségbe azért, mert az ő ténykedésének időszakában mészárolták le a törökországi örmény lakosság százazreit (egy adatok szerint másfélmillió embert). S alighanem egy virtuális orosz hősi arcképcsarnokból sem emelnének ki egyetlen tábornokot sem azért, mert a Nagy Honvédő Háborún kívül Lengyelország, Finnország és a balti államok vagy 1956-ban Magyarország letiprásában is részt vett. Egy mérce természetesen van, ami a hőst elválasztja a gyilkostól, a katonát a terroristától: az, hogy ellenfele a másik katona, a másik hadsereg, s ne a polgári lakosság legyen.

De térjünk vissza Pákozdhhoz: milyen szerepe lehet egy központi, Pákozdon lévő katonai emlékhelynek a honvédelmi tudat (ki)alakításában?

Először talán azt érdemes leszögezni, hogy a „látható” folytonosság a modern kori magyar hadseregek történetében 1848-ban veszi kezdetét. A honvédsereg az önálló, majd független magyar állam hadereje volt, amely épített a cs. kir. haderő magyar alakulataira és tisztikarára. Sikeres haderő volt, olyan modell, amely működőképesnek bizonyult. Hogy csak egyetlen példát említsünk: a magyar tüzérség rövid idő alatt olyan rutintra tett szert, hogy mind az osztrákok, mind az oroszok meg voltak arról győződve: a honvédseregnek francia tüzerei vannak. Egyrészt a tábori ütegekben kettővel több (hat helyett nyolc) löveget vontak össze, mint a császári hadseregben szokás volt, másrészt az ellenséges ütegek hatályos lőtávolságán belülről, mintegy az ellenség közvetlen közeléből tüzeltek. (1849 júliusában Franz Hauslab altábornagy, a cs. kir. tüzérség vezetője javasolta I. Ferenc Józsefnek a nyolclöveges tábori ütegek rendszeresítését, ami 1850-ben meg is történt. Azaz, még a győztes is kénytelen volt tanulni a legyőzöttől.

A negyvennyolcas honvédtisztek egy része 1868 után a Magyar Királyi Honvédségben jutott szerephez, de volt közöttük olyan, akik egészen a tábornoki rangig felvitték a Monarchia haderejében. Az 1919-es Vörös Hadsereg, a Nemzeti Hadsereg, majd az újabb Magyar Királyi Honvédség tisztikarának jelentős része részint ebből az 1868-as Magyar Királyi Honvédségből, részint a közös hadseregből rekrutálódott; s 1945 után egy ideig – legalább 1949-ig – volt némi személyi folytonosság a régi és az új Honvédség, majd a Néphadsereg között is; ez utóbbi tisztai állománya pedig a rendszerváltást követően az ismét Honvédségnek nevezett hadseregben szolgált tovább. Közös emlékhelyük joggal mutathatja azt, hogy a magyar hadseregnek a törések és válságok ellenére 1848 óta folyamatos (és némileg jogfolytonos) a története.

Másodszor: az emlékhely megmutathatja azt, hogy a hadsereg milyen sok szállal kapcsolódik a civil társadalomhoz, azaz, hogy a honvédelem nem csupán a profi katonák, hanem az egész nemzet ügye.

Harmadszor: az emlékhely megmutathatja azt, hogy egy hadsereg teljesítményében mi a katonák, és mi a politikusok felelőssége; hogy jó politikával jó haderőt lehet létrehozni, de az elhibázott politikát a legkiválóbb katonai teljesítmény sem tudja ellensúlyozni.

Negyedszer: az emlékhely révén oldható a katonasággal, a hadsereggel szembeni, a vulgáris pacifizmusból eredő ellenérzés vagy ellenszenv. Talán azt is érzékelteni lehet, hogy a parttalanná váló egyéni szabadságjogok is veszélyt jelenthetnek egy közösség érdekeire, nem csupán a diktatórikus államberendezkedés.

Ötödször: miután az emlékhely nem 1956-tal, 1968-cal vagy 1990-nel záródna, hanem a békefenntartó és -teremtő misszióknak is emléket állítana, ezáltal érzékelteni lehetne, hogy – kicsit fennköltén szólva – a történelemnek nincs vége; hogy egy ország biztonságpolitikája akkor hozhat valóban biztonságot, ha az állandóság mellett a változásokra is figyel.

Utóirat – negyvennyolcas emlékpark, ahogy én képelem

Talán megbocsát a tisztelt olvasó, ha mindezek után egy Pákozdon létesítendő emlékpark még egy adottságára felhívom a figyelmet. 1848–1849-re a helyszínen, az obeliszken, a múzeumon kívül immáron az aradi vértanúk frissen felállított kopjafái is emlékeztetnek. Ez utóbbinak részint örülök, hiszen az aradi vértanúk (mint minden jelképes közösség) többet jelentenek annál a tizenhárom katonánál, akikkel 1849. október 6-án a kivégzőosztag vagy a hóhér végzett; részint viszont vannak bizonyos szakmai fenntartásaim is.

A tizenhármak során végigtekintve, azt látjuk, hogy közöttük összesen három olyan tábornok volt, aki személyesen is kötődött a helyszínhez: *Schweidel József*, ekkor a 4. (Sándor) huszárezred őrnagya és a sukorói táborban lévő századok parancsnoka, valamint *Ernst Poelt Ritter von Poeltenberg*, magyarosan *Poeltenberg Ernő* (1807–1849) lovag, ennek az ezrednek a lovassági századosa. Hozzáteendő, hogy Schweidelről tudjuk, ő vezette előre néhány huszáriját az ellenséges állás felderítésére, Poeltenberg esetében viszont még az sem biztos, hogy századával az arcvonalban, vagy a Velencénél álló tartalékban volt-e? A magyar vezérkarban ott volt *Kiss Ernő* (1799–1849), a cs. kir. 2. huszárezred ezredese, akinek azonban tényleges szerep nem

jutott; pontosabban, egyike volt a fegyverszünetet megkötő magyar küldöttség tagjainak szeptember 30-án. A másik tíz vértanúnak nincs kötődése a helyszínhez, hiszen többségük ekkor a Délvidéken szolgált, vagy még be sem lépett a honvédseregbe.

Ugyanakkor minden nehézség nélkül fel lehetne állítani másik tizenhárom (vagy több) emlékoszlopot azoknak a katonáknak és politikusoknak, akiknek a pályafutása valamilyen módon kötődik a pákozdi csata történetéhez – s van közöttük néhány olyan személy, aki az aradiakhoz hasonlóan, életét áldozta az ügyért.

Itt van mindjárt a miniszterelnök, *Batthyány Lajos gróf* (1807–1849), akinek kulcsfontosságú szerepe volt a honvédsereg megszervezésében és abban, hogy a magyar tisztikar szeptember 28-án a sukorói haditanácson az ellenállás mellett döntött. Megérdemelne egy emlékoszlopot – végre megyéjén, Zalán kívül is – *Csány László* (1790–1849), a drávai, majd dunántúli hadsereg kormánybiztosa, később Erdély teljhatalmú országos biztosa, majd a Szemere-kormány közlekedés- és közmunkaügyi minisztere, akit 1849. október 10-én, Batthyány után négy nappal végeztek ki Pesten. Egy félüteg parancsnokaként vett részt a horvát centrum támadásának visszaverésében *Gruber Fülöp* (1819/1820–849) hadnagy, később százados, aki Lipótvár tüzérparancsnokaként az erőd feladása ellen szavazott, s ezért Haynau 1849. június 5-én Pozsonyban felakasztatta. S van egy aradi vértanú is, *Kazinczy Lajos* (1820–1849), aki a csata idején Ivánka Imre őrnagy segédtsíjtje volt, később pedig a honvéd utászkar megszervezésével érdemelte ki az őrnagyi rangot, majd alezredesként dandár-, később ezredesként hadosztályparancsnok volt a honvédseregben; 1849. október 25-én Aradon végezték ki, s ő volt az 1849. évi megtorlás utolsó áldozata.

De nemcsak a kivégzőosztag és a hóhér áldozatai érdemlik meg az emlékezést. Megérdemelne egy emlékoszlopot *Móga János* (1785–1861) altábornagy, a magyar fővezér is, aki szeptember 21-én vette át a hadsereg parancsnokságát, s egészen október 31-éig, a schwechati csatát követő napig vezette azt. Betegsége miatt nyugalmaztatta magát, s a cs. kir. hadbíróóság öt év várfogságra ítélte. És ne feledkezzünk meg *Móga vejéről*, *Lázár György* (1807–1861) grófról, ekkor az 1. honvédzászlóalj alezredesi rangú parancsnokáról sem, aki a centrumban személyesen végzett felderítést. Ő is röviddel Pákozdon után lett ezredes, október 30-án vezérőrnagy, a feldunai hadsereg dandár-, majd tartalék hadosztályának parancsnoka. Noha 1849. január elején elhagyta a honvédsereget, a cs. kir. hadbíróóság tíz év várfogságra ítélte, s 1850-ben amnesztiával szabadult.

A magyar jobbszárny parancsnoka, *Milpökh József* (1798–?), cs. kir. ezredes szintén megállta a helyét; őt 1848. október 18-án nyugalmazták. Ennek köszönhetően megúszta a hadbíróóságot, ellentétben a magyar centrumot vezénylő *Franz Holsche* (1777–1864?) cs. kir. vezérőrnaggyal, akit csak 1848. október 25-én nyugalmaztak. A cs. kir. hadbíróóság ennek ellenére rangfosztásra ítélte, s csak 1862-ben rehabilitálták.

A Velencei-tó déli partján állomásozó magyar bal-szárny nem került ugyan harcba, de parancsnoka, *Répásy Mihály* (1800–1849), cs. kir. őrnagy a 6. huszárezredben, 1848. szeptember végétől az ezred ideiglenes parancsnoka, szintén megérdemelne egy emlékoszlopot. Őt október 12-én léptették elő ezredessé, a feldunai hadtest dandárparancsnokaként ott volt a schwechati csatában (ő fedezte a visszavonulást). November 1-jétől honvéd vezérőrnagyként lovassági főfelügyelő volt: az ő feladata volt az új huszárezredek szervezése és a régiek feltöltése. 1848. december 28-tól a tartalék hadtest parancsnoka, 1849. január végétől március elejéig a Középponti Mozgó Sereg, majd az ebből alakuló II. hadtest parancsnoka volt, később ismét osztályfőnökként szolgált a hadügyminisztériumban. Harctéri érdemeinél talán fontosabb volt az a szervező munka, amit a honvéd lovasság megteremtése érdekében végzett. Ő volt az egyetlen tábornok, aki „ágyban párnák közt” lelte halálát: 1849. július 29-én Szegeden kolerában hunyt el.

De megérdemelne egy emlékoszlopot a magyar vezérkari főnök, *Josef Kollmann (Kohlmann)* (1808–1889), 1848. szeptember 22-től honvéd vezérkari őrnagy, aki Pákozdtól kapta meg október 20-án az ezredesi rangot, s aki egy önálló hadosztály parancsnokaként fejezte be a szabadságharcot. Ő is emigrált, s szintén török tábornok lett.

A magyar jobbszárnyon vitézkedő parancsnokok közül is többen rászolgáltak arra, hogy emlékoszlopuk legyen Pákozdon. Ilyen *Ivánka Imre* (1818–1896) honvéd őrnagy, a dunán inneni önkéntes mozgó nemzetőrség négy zászlóaljának parancsnoka, aki a csata folyamán egy időre horvát fogságba esett. Röviddel a csata után ezredessé léptették elő, s miután 1848. október 27-én parlamenterként Windisch-Grätznél járt, visszatérőben Jellačić határőrei elfogták. Várfogságot szenvedett. Az 1861-es országgyűlésen a dunapataji kerület képviselőjeként a Határozati Párthoz tartozott. Ugyanebben az évben röpiratot tett közzé „A magyar hadsereg, mint szervezendőnek képzelve” címmel. Haláláig valamennyi országgyűlésen képviselő volt, 1867 után tagja volt a hadügyi delegációnak.

Kulcsszerepet játszott a jobbszárnyon a horvát támadás visszaverésében *Perczel Miklós* (1812–1904) képviselő, 1848 őszén a dunántúli 3. (tolnai) önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj őrnagy, később honvéd alezredes,

majd ezredes, dandárparancsnok, illetve Pétervárad, majd Arad várparancsnoka. 1849 augusztusában emigrált, 1861–62-ben az Egyesült Államok hadseregének tábornoka volt, 1867 után tért haza.

Ugyancsak itt vitézkedett „a magyarnak angol orosz-lánnya”, *Richard Guyon* vagy *Guyon Richárd* (1813–1856), honvéd őrnagyként a dunáninnyi önkéntes mozgó nemzetőrség 2. (2. pesti) zászlóaljának parancsnoka, aki november 1-jétől ezredes, dandár-, majd hadosztályparancsnok volt a feldunai hadseregben, s akinek nevéhez fűződik a branyiszközi diadal. 1849. március 8-tól honvéd vezérőrnagy rangban Komárom várparancsnoka, 1849. június végétől a IV. hadtest parancsnoka, a július 14-i kishegyési ütközet győztese, a temesvári csata után a főszereg ideiglenes parancsnoka. Ő is emigrált, Kursid pasa néven török tábornok lett, és kitűnt a krími háborúban.

Végül ne feledkezzünk meg *Andrássy Gyula* (1823–1890) grófról, 1848–49-ben Zemplén vármegye főispánjáról sem, aki Móga parancsörtisztjeként maga vezetett egy fél (vagy egész) úteget a magyar jobbszárnyra, amelynek komoly szerep jutott a horvát támadók megállításában. Andrássy októbertől honvéd őrnagyként a zempléni önkéntes mozgó nemzetőrszászlóalj parancsnoka volt, részt vett a schwechati csatában, a tavaszi hadjáratban Görgei mellett volt parancsörtiszt, majd májustól honvéd ezredesi rangban a Szemere-kormány konstantinápolyi megbízottja. A szabadságharc után távollétében halálra ítélték. 1858-ban hazatért, 1867-től magyar miniszterelnök és honvédelmi miniszter, nevéhez fűződik a Magyar Királyi Honvédség felállítása, 1871–1879 között a Monarchia közös külügyminisztere. Az ő személye képezi az abszolút folytonosságot az 1848-as és az 1868-as honvédség között.

S megérdemelne egy emlékoszlopot a Pákozdnál oly kitűnően szereplő honvédtüzérség vezetője is. *Psotta Móric* (1807–1863), ekkor honvéd századosi rangban

volt a dunántúli hadsereghez küldött honvéd útegek parancsnoka, október 19-étől őrnagyként a feldunai hadtest tüzérparancsnoka. Görgei legszorosabb munkatársai közé tartozott, 1849. január 28-án alezredessé léptették elő, március végétől a főszereg tüzérparancsnoka volt, s május 27-én megkapta ezredesi kinevezését is. Őt először halálra ítélte a hadbíróóság, majd kegyelem útján várfogságra enyhítette büntetését.

Mit jelképezhetne egy ilyen emlékhely? Elsősorban azt, hogy egy ilyen meghatározó jelentőségű eseményt követően mennyi irányba ágazhattak el a résztvevők életútjai. A felsoroltak között ott vannak azok, akik a bitófaig vagy a kivégzőosztagig hűek maradtak az ügyhöz; azok, akik az utolsó (vagy az utolsó utáni) pillanatig szolgálták a szabadságharcot. De ott vannak az elbizonytalanodók, a honvédsereget októberben vagy 1849 januárjában elhagyók is. De vajon ők nem érdemlik-e meg azt, hogy az itteni teljesítményükre emlékezzünk, csupán azért, mert egy-két héttel vagy hónappal később az az út, amire a többség lépett, számukra járhatatlan volt? Gondoljunk bele, milyen fontos volt több tucat volt cs. kir. tisztből lett honvédtiszt vagy továbbra is a császár kabátját hordó szerezdi és huszártiszt számára az, hogy valódi cs. kir. generálisok vezetik őket? Hányan voltak azok, akiket ez a tényező nyugtatott meg, ez segített eldönteni számukra, hogy vállalják a magyar ügy szolgálatát?

De egy ilyen emlékhely megmutathatná azt is, hogy 1849 augusztusával vagy októberével nem zárultak be a cselekvés lehetőségei. Katonailag sem, ahogy ez a török vagy amerikai szolgálatba lépő tisztek (*Guyon*, *Kollmann*, *Perczel Miklós*) sorsa mutatja; és politikailag sem, ahogy ezt éppen *Andrássy Gyula* ragyogó karrierje bizonyítja. S van abban valami jelképes, hogy az 1868-as Magyar Királyi Honvédség születésénél két olyan személyiség is „bábáskodott”, akik már Pákozdnál bizonyítottak: *Andrássy Gyula* gróf és *Ivánka Imre*.

